

כשהתנו המלוה והלוה בענין שאפשר שיבוא הלוה לפרוע חובו ברבוי תשלומים ואפשר שלא יבואו לידי כך, שזה נקרא צד א' ברבית, ב"מ ס"ה ע"ב רש"י ד"ה צד אחד, דלמא אתי לידי רבית דלמא לא אתי, נחלקו בו ר' יהודה ורבנן, שלר"י הוא מותר מדאורייתא ולרבנן הוא אסור מדאורייתא (כדעה הראשונה בתוד"ה ולא, דף סד: אך לדעה הב' שם, לכו"ע צ"א ברבית מותר דאורייתא. ומחלוקתם רק בהיתרו מצ"ב) וצל"ה.

תנן (ס"ה): מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים ואמר לו אימתי שתמצה הבא מעות וטול את שלך - אסור. ובגמ', תני ר' ספרא ברבית דבי רבי חייא... פעמים שניהם אסורין וכו' דא"ל לכי מיתית קני מעכשיו וכו' מאן תנא שניהם אסורין? אמר ר' הונא בריה דר' יהושע, דלא כר' יהודה, דאי כר"י הא אמר צ"א ברבית מותר, ע"כ. ועיין ברש"י בד"ה צד אחד שכתב, וז"ל: דלמא אתי לידי רבית דלמא לא אתי. כיצד? אם מוכר אוכלס ולא גמר לוקח מקחו, אין כאן רבית. גמר, יש כאן רבית ע"כ. ועיין לעיל מינה ברש"י שהסביר היאך יש רבית בדבר, בא"ד בד"ה אסור, וז"ל: לפיכך אסור לעשות כן שאם יאכל מוכר פירות בתוך כך (פי' בין נתינת מקצת הדמים עד הבאת יתר הדמים) לכשיביא זה המעות נמצא שהשדה קנויה לו מיום המכר, וזה אכל הפירות בשכר המתנת מעותיו. ואם יאכל לוקח פירות מעכשיו, שמא לא יביא מותר המעות ויחזור לו זה מה שקיבל, ונמצא שלא היתה שדה קנויה לו, דהא לכי מיתית קני מעכשיו אמר ליה, והא לא אייתי, ומעות הראשונות כמלוה בעלמא היו אצל מוכר, וזה אכל פירות בשכרו עכ"ל.

ויש לפרש מחלוקתם כב' פנים:

(א) לכו"ע האוסר ברבית קצוצה הוא השימה (היינו, ההסכם בין המלוה ולוה בשעת ההלוואה, שתמורת ההלוואה, הלוה יוסיף דמים למלוה בפרעון החוב), ורק שתנאי לעבור האיסור הוא שבאמת יבוצע תשלומי רבית, נכזה נחלקים ר"י ורבנן, שלר"י רק הסכם-המכריח תשלומי רבית חשוב שימה של איסור, משא"כ לרבנן הסוברים שאף הסכם - המאפשר פרעון ברבית חשוב שימה של איסור מה"ת. לפיכך, בצ"א ברבית, שאין השימה מכריחה תשלומי רבית, שאפשר שיבצעו את הסכמתם בלא תשלומי רבית, לר"י מותר, ולרבנן אסור.

ויש ליתן טעם לדבר, שכיון שבצ"א ברבית אפשר לבצע ההסכמה באופן שלא יהיו תשלומי רבית, אף כשהלוה משלם התוספת, אין לייחס תשלומים אלו לשימה, שמכיון שהיה אפשר לו לפרוע חובו בלא רבוי, ממילא מה שפורע אינו מטעם השימה גרמה לכך, אלא הוא משלם ברבוי מחמת שלא שלם עפ"י תנאי הצד השני (שאו לא היו שום תשלומי רבית) וממילא מה שפורע ברבוי עתה מתייחס לבחירתו הוא ולא לשום הסכם של איסור שקודם לתשלומים אלו. ולרבנן, זה אינו, אלא כיון שהיה הסכם לצד של רבית, אם הלוה מבצע צד זה הרי פרעונו - והרבית שמשלם - מתייחסים לשימה שקדמה, וה"ז רבית קצוצה

(ב) לר"י ה'אוסר' ברבית קצוצה כשאר השימה, כדפרשנו לעיל, אך לרבנן י"ל שאין השימה האוסר והתשלומים התנאי, אלא נהפוך הוא, שהפרעון כתוספת הוא 'האוסר', ורק שכדי שיהיה איסור דאורייתא של רבית קצוצה בתשלומים אלו, תנאי לכך הוא הסכם על כך (כלומר שימה) בשעת ההלוואה. ולפי"ז לרבנן צ"א ברבית אסור מפני ששלם רבית כשהיה הסכם על כך משעת ההלוואה.

ולפי"ז טעם המחלוקת נשאר כדלעיל ורק שלר"י הא' לרבנן 'האוסר' בר"ק דאורייתא הוא השימה ועוברים עליו בתנאי שבאמת אח"כ יש רבית המגיע למלוה מהלוה, ולפי' הב' האוסר הוא העברת הדמים מהמלוה ללוה, אך בתנאי שהיתה שימה על כך בשעת ההלוואה. ומדברי הראשונים משמע שהביאו ב' הסברים האלו לרבנן.

עיינן בר"מ (פ"ד מהל' מלוה ה"ב) כדרך שאסור להלוות כך אסור ללוות ברבית וכו' וכן אסור להתעסק בין לזה ומלוה ברבית וכל מי שהיה ערב או סופר או עד ביניהם ה"ז עובר בל"ת שנא' לא תשימון עליו נשך, זו אזהרה אף לעדים ולערב ולסופר. הא למדת שהמלוה ברבית עובר ששה לאוין וכו' והלוה עובר בשנים וכו' ערב ועדים וכיוצא בהן אין עוברין אלא משום שלא תשימון וכו' עיי"ש. וקצת משמע שלר"מ המלוה ולוה עוברים כל איסוריהם בשעת השימה (בדיוק כמוהו הערבוהעדים) כמוכן בתנאי שלאחר מכן באמת הרבית משתלמת. והוא כפי' הראשון שפירשנו, שאף לרבנן האוסר הוא השימה, וכל האיסורים חלים למפרע כשהפרעון הוא ברבית.

כנגדו עיין ברש"י (ס"ב ד"ה דתנן וכו') שכ"נ בא"ד וז"ל הלוה נתן ביד המלוה ועבר בלא תשיך ע"כ, אשר מזה קצת משמע שאין הלוה עובר בלא תשיך אלא בשעת פרעון ממש והוא כפי' השני שהבאנו, שהאוסר הוא הפרעון, ורק שבעיני שימה על כך מקודם, כתנאי לאיסור רבית קצוצה (אך עיין ברש"י שלאחר זה (בד"ה אלא לאו) שמשם משמע שהוא עצמו מחלק בין הלאו של לא תשימון שחל בשעת ההסכם אף למלוה ללאו דלא תשיך שאינו חל אלא בשעת הפרעון, וכב"דה דתנן).

ולכאורה ב' נ"מ איכא בין ב' ההסברים בשיטת רבנן, הראשון, כפי שצטטנו, הוא זמן חלות העבירות של איסורי ר"ק, שלצד שהשימה הוא האוסר והפרעון הוא התנאי (הרמב"ם) כשממלאים התנאי עוברים על כל האיסורים למפרע, אך לצד שהפרעון הוא האוסר, והשימה הוא התנאי (רש"י) לכאורה אין עוברים האיסורים עד זמן הפרעון (ורק שרש"י אח"כ רצה לחלק בין זמן עברית לא תשימון לזמן עבירת לא תשיך, ואין זה מוכרח, כפרט ממה שנדייק בכ"מ הב').

הנ"מ השניה היא בדין הערב והעדים בזמן שלבסוף אין תשלומי רבית, שמפשטות הגמ' משמע שאף הערב והעדים פטורים, ולא עברו על לא תשימון אם לבסוף לא בוצע הפרעון ברבית, ומהר"מ משמע – כנגד הגמ' – שבגמר קביעת ההתחייבויות (השימה), הערב והעדים עוברים לא תשימון, ואפי' שלאחר מכן לא בוצע הפרעון